

**LITERATURA I FILOSOFIA.*
A PROPÒSIT DEL LLIBRE
ESTÉTICA Y LITERATURA
DEL PROFESSOR GIUSEPPE DI GIACOMO**

Antoni BOSCH-VECIANA

Original rebut: 04/12/2014
Data d'acceptació: 20/04/2015

Adreça: Fiveller, 86
08025 SABADELL (Barcelona)
E-mail: abosch12@xtec.cat

Resum

El text fa referència a l'obra de Giuseppe Di Giacomo, *Estética y Literatura* que tracta sobre la gran novel·la europea escrita entre els segles XIX i XX. Di Giacomo pren en consideració les dues línies de la novel·la moderna que proposa el jove Lukács en *La teoria de la novel·la*: 1) la *línia Flaubert*, que comprèn «la literatura com a absolut», i està constituïda per l'exigència de la totalitat (del sentit); i 2) la *línia Dostoievski* que, per contra, aborda el pas «de l'obra a la vida», pas que situa la totalitat, el sentit, en la vida mateixa. La reflexió estètico-literària de Di Giacomo toca de ple implícitament la relació entre filosofia i literatura.

Paraules clau: Giuseppe Di Giacomo, Estètica, Literatura, Filosofia, Flaubert, Dostoievski.

* Text llegit el 3 d'octubre de 2014, a la Sala Oriol Bohigas de l'Ateneu barcelonès, en la presentació de la traducció al castellà del llibre del professor Giuseppe Di Giacomo, *Estética y literatura. La gran novela entre el Ochocientos y el Novecientos*. Traducción de Diego Malquori. València: Universitat de València 2014 (Original: *Estetica e letteratura. Il grande romanzo tra Ottocento e Novecento*, Roma-Bari: Laterza 1999 [4a. ed. 2010]).

Abstract

The article is a consideration of the work of Giuseppe Di Giacomo, Estetica e letteratura which deals with the era of the great European novel between the 19th and 20th centuries. Di Giacomo takes into consideration the two streams of the modern novel which Lukács identifies in Die Theorie des Romans: 1) the Flaubert stream, which understands "literature as an absolute", and is characterized by its demand for totality (of meaning); and 2) the Dostoevsky stream which, in contrast, deals with the step from "the work to life", a step that situates the totality, the meaning, in life itself. The aesthetic-literary reflexion of Di Giacomo implicitly involves the relationship between philosophy and literature.

Keywords: Giuseppe Di Giacomo, aesthetics, literature, philosophy, Flaubert, Dostoevsky.

La lectura del llibre *Estética y literatura* del professor Giuseppe Di Giacomo, catedràtic d'estètica a la Facultat de Filosofia de *La Sapienza*, ens evoca inevitablement la relació entre literatura i filosofia. No perquè el llibre del professor Di Giacomo tematitzi aquesta relació —que tampoc n'era el seu propòsit—, sinó perquè aquesta relació el travessa de dalt a baix. Parlem d'aquella relació que en el llibre hi és *in fieri*. D'aquesta manera, llegint *Estética y literatura*, podem fer l'experiència lectora d'una relació *fecunda* que s'articula en la seva manera de *complementar-se* mútuament. Si a qualsevol professor d'estètica, la literatura li hauria de resultar un objecte preuat d'anàlisi —com, de fet, va ser així en el moment en què l'estètica va començar a ser una disciplina filosòfica—, en el cas del professor Di Giacomo, la seva estimació, des de la filosofia, per la literatura —i per l'art, en general—, és ben evident. Prova d'això en són molts dels seus articles i llibres, dels quals *Estética y literatura* n'és una mostra eloqüent. Aquesta estimació del professor Di Giacomo per la literatura i la filosofia és una estimació relligada al desig d'una recerca: la recerca del sentit, que visibilitzem en el seu treball constant dedicat a la relació entre l'art i la vida.

A través del fil conductor de *La teoría de la novela* del jove Lukács (1885-1971),¹ *Estética y literatura* del professor Di Giacomo tracta sobre la gran novel·la europea escrita entre els segles XIX i XX, que, recordem-ho, són segles en què la literatura i la filosofia miren d'interrogar aquell moment en el qual s'hi hostatjava el nihilisme, com escrigué Nietzsche. Són moments, aquells, en què es viu en un «final de món» (Bloch, Duch). Per analitzar aquesta gran novel·la europea, el professor Di Giacomo pren en consideració les dues línies de la novel·la moderna que proposa el jove Lukács en l'obra que acabem d'es-

1. *Die Theorie des Romans* fou editat el 1920, quan Lukács tenia 35 anys.

mentar: 1) la *línia Flaubert*, que comprèn «la literatura com a absolut», i està constituïda per l'exigència de la totalitat (del sentit); i 2) la *línia Dostoievski* que, per contra, aborda el pas «de l'obra a la vida», pas que situa la totalitat, el sentit, *en* la vida mateixa. En la *línia Flaubert* se separa l'art de la vida, mirant de retrobar *fora* del món i de la vida el sentit perdut (Proust, Joyce i Musil); per contra, en la *línia Dostoievski* es reuneix l'art i la vida, i ho fa en tant que reunint l'art i la vida es proposa retrobar el sentit *en* la vida mateixa (Kafka i Beckett).

Cal tenir ben present que hi ha dos grans pensadors que ajuden el professor Di Giacomo a orientar i aprofundir el tractament d'aquestes dues línies: Paul Ricoeur, pel que fa a la *línia Flaubert*; i Mijail Bakhtín, pel que fa a la *línia Dostoievski*. D'una banda, Ricoeur posa en relleu com la *narració* de l'obra és la que permet a l'autor i al lector situar-se entre l'eternitat i el temps; de l'altra, Bakhtín li permet subratllar el sentit polifònic de la novel·la i la seva referència a la vida, és a dir, veu que la paraula, abans de ser paraula sobre un objecte, és paraula que entra en diàleg amb les altres paraules —passades i futures— sobre el mateix objecte, i en aquest «principi dialogal», polifònic, sorgeix la possibilitat del sentit *en* el contingent: el diàleg és l'obertura inacabable del sentit *en* la paraula que sorgeix *de* la vida i retorna *a* la vida.

De fa temps, la preocupació per la relació entre l'art i la vida conviu amb el professor Di Giacomo. El jove Lukács li serveix de guia en brindar-li una vertebració que li permet comprendre els grans novel·listes europeus d'entre els segles XIX i XX. Lukács situa com a problema fonamental el de la relació entre l'art i la vida, i això és així perquè creu que a l'interior de la cultura burgesa —que és la manifestació de la «crisi» de la cultura— s'ha escindit l'art de la vida, i el que cal és unificar l'un i l'altra, és a dir, retornar a la cultura autèntica, això és: retornar a comprendre «la immanència del sentit *en* la vida». Precisament per a aquest propòsit cal —segons sosté Lukács— una filosofia que no s'adreci a la sistematització sinó a la *interrogació* permanent. La forma que millor fa possible interrogar-se sense parar és la *forma-assaig* perquè en l'assaig no hi ha res que estigui «més enllà». L'assaig no tanca les respostes donant-les per definitives sinó que planteja incessantment interrogants. Lukács de cap manera vol ultrapassar el finit: no hi ha cap assaig que pugui anar *més enllà* del finit: l'absolut tan sols pot ser «esperat». La *forma*, doncs, tindrà una importància decisiva. Només dotant el finit d'una forma podrem salvar l'absolut: només dotant el finit d'una forma hi pot haver obra d'art. I, en l'obra d'art, així considerada, pot donar-s'hi el sentit. En la pintura, Lukács defensarà l'*impressionisme*, el qual es limita a veure prescindint del *tot* de les coses; en la literatura, en canvi, serà *la novel·la de Dostoievski* la que li

brinda el retorn a la vida i al sentit: la novel·la de Dostoievski troba *en* el no-sentit, és a dir, *en* la vida mateixa, el sentit, i no pas en l'obra.

També, de Lukács, el professor Di Giacomo n'estudia, en la seva *Teoria de la novel·la*, el problema de la totalitat. Lukács s'endinsa en la Grècia antiga. Afirma que la Grècia antiga se'ns mostra com l'ideal d'un acompliment artístic, ideal que en el món modern és inabastable. Amb la seva reflexió sobre la Grècia antiga, Lukács s'adona com el desig (*Sebnsucht*) s'adreça a la «vida vivent», a una «totalitat orgànica»; així ho veiem en els grans poemes homèrics. La Grècia antiga de cap manera s'adreça a les formes d'una essència que es troba més enllà de l'existència. Segons Lukács, la Grècia antiga se'ns mostra com un exemple perfecte d'una totalitat immediata, que ha anat desapareixent. Serà, doncs, en la novel·la on el novel·lista haurà de dur a terme un treball paradoxal, fet amb una incansable reflexió, i que no és altra que partir del que és fragmentari i parcial per tal d'arribar a la mostració de la totalitat, del sentit.

Tanmateix també existeix un tipus de novel·la pròpia de l'idealisme abstracte. En efecte, en l'idealisme abstracte hi ha certament una «absència completa de problemàtica interna». En l'idealisme abstracte se'ns mostra la bogeria demoníaca, això és, aquella bogeria que sorgeix com una manera de *no* topar-se amb la realitat. La «mala finitud i l'abstracció» són perills clars d'aquesta novel·la. Podria semblar-nos que el Quixot és un cas d'això, però el Quixot no cau en aquests perills perquè Cervantes ens presenta el Quixot com «una *paròdia* dels llibres de cavalleria». Precisament en el Quixot la *temporalitat* serà el senyal de derrota de l'heroi per part d'una realitat que li és quotidianament adversa. Per això mateix, en les novel·les, el tractament del *temps* en la *temporalitat* narrada, hi serà sempre un dels elements més decisius.

No podem deixar de banda un detall que creiem prou significatiu del llibre del professor Di Giacomo: el llibre del professor Di Giacomo no té ni Introducció pròpiament dita —hi ha un Prefaci sobre el Quixot per a aquesta edició en castellà— ni una Conclusió. El fet que el llibre no conclouï ens indica que el llibre resta obert, resta obert a tot, i, per tant, també a nous estudis sobre el tractament de la novel·la, en general, i sobre el tractament de la novel·la d'aquest període estudiat. Però encara que no hi hagi Conclusió, el llibre s'acaba. I s'acaba amb unes paraules, que pertanyen a l'estudi sobre Beckett que el professor Di Giacomo ens ofereix en darrer lloc, com un repte: «La incapacitat de dir la totalitat fa fragmentari el llenguatge, i aquesta fragmentarietat és el senyal de la impossibilitat tant del dir com del no-dir [...] no hi ha res a expressar, res amb què expressar, res des d'on expressar, cap capacitat

d'expressar, cap desig d'expressar, i, tot això, juntament amb l'obligació d'expressar».

Nietzsche havia mort el 1900; Lukács tenia 15 anys. El nihilisme, la mort de Déu, la negació del sentit havien estat denunciats i proclamats per Nietzsche. Començava el segle xx, un segle convulsiu a Europa, un segle de guerres i barbaritats. Calia repensar el món. Calien narracions, calien filosofies que repensessin el llenguatge, que situessin l'home davant de si mateix, davant dels altres i davant la naturalesa, i, sobretot, davant la possibilitat o impossibilitat del sentit: Lukács veié en la novel·la del seu present el debat sobre aquesta possibilitat o impossibilitat del sentit. Ell es decantà per fer del sentit una presència present que l'ubicà *en* el món, *en* les coses mateixes, *en* les coses en què l'art s'hi entrelligava perquè a través de l'art es possibilitava accedir al *sentit*, a la *vida*. Això sí, de manera sempre balbucejant.

Precisament serà l'estudi de l'obra de Lukács allò que ajudarà el professor Di Giacomo a estructurar el seu llibre *Estética y literatura*, en el qual hi ha enllaçades literatura i filosofia, una relació que la cultura occidental no ha deixat mai de rellegir d'una manera nova des dels seus orígens, plantejant nous reptes, amb preguntes sempre actuals. També avui, doncs, cal plantejar-se de nou, i en relació amb la possibilitat o impossibilitat del sentit, preguntes com ara: què és literatura? què és filosofia? quina relació hi ha entre l'una i l'altra? I també caldrà demanar-se si les obres literàries ens poden oferir lliçons de tipus filosòfic o, també, si la filosofia la podem considerar un tipus de literatura, etc., qüestions totes elles indefugibles. Perquè la literatura i la filosofia —com s'insisteix en l'obra del professor Di Giacomo— s'ho juguen tot en el sentit, i en el lloc on cal ubicar el sentit, sobretot perquè sigui veritablement sentit humà, un sentit que permeti a l'ésser humà transitar per les vies del quotidià. El lligam entre literatura i filosofia ve de lluny, i sembla que sempre ha estat motiu de preocupació. George Steiner recorda en *La poesia del pensament* com «Jean-Luc Nancy esmenta les dificultats vitals que la filosofia i la poesia s'ocasionen mútuament: "Juntes són la dificultat mateixa: la dificultat de tenir sentit". Quin idioma apunta cap a l'essencial, cap a la creació de sentit i [cap a] la poètica de la raó?».²

La relació entre literatura i filosofia és la relació que trobem entre *imatge* i *concepte*. Això ho podem discernir des dels orígens grecs de la literatura i la filosofia. Allí, en aquells orígens, llegim aquesta relació en termes de la relació que hi ha entre *mythos* i *logos*. Ara bé, aquesta relació originària calia que fos

2. G. STEINER, *La poesia del pensament*, Barcelona: Arcàdia 2012, 13. L'afegit en cursiva és nostre.

conduïda —deia Plató, en obert combat contra la *poesia imitativa*— d'acord amb una *aspiració a la veritat*, un desig de veritat mai assolit del tot, un desig d'afirmació del sentit. Del «fosc» Heràclit fins a la contemplació del Sol, fora la caverna de Plató, hi ha el món dels homes i les dones de tots els temps: vivim entre foscos i clarors, i aquest és el nostre món. Les *imatges* i els *conceptes*, la literatura i la filosofia, estretament vinculades, ens brinden llenguatges que possibiliten que ens hi entreveiem tan sols una mica: la poesia i el pensament, creadors de paraules autèntiques, nascudes de la vida, ens fan més suportable el trànsit del silenci a la paraula, i de la paraula al silenci.

Cal tornar a replantejar de nou el paper de la literatura i la filosofia. El llibre del professor Di Giacomo ens ajuda a veure com aquella *fecunda complementarietat* de què parlàvem a l'inici replanteja nous reptes al llenguatge de l'home. «La literatura i la filosofia, tal com les hem conegudes, són productes del llenguatge».³ No podem deixar en l'oblit que la literatura i la filosofia tenen en comú que poden ser abordades des de la lectura, en un sentit molt ampli del que és la lectura. Tal com Antoine Compagnon ha dit en una entrevista realitzada en el mateix Collège de France el 13 de març del 2013: «Els llibres ens transformen [...] jo sóc el que els llibres m'han fet [...] la seva narració em transforma [...] cal tenir una narració per a dir-nos i per a dir el que som [...] per viure [...]; llegir és un risc [...] llegir ens pot fer por [...]».⁴ Llegir, efectivament, com que ens transforma, és un risc: el risc de viure.

Avui més que mai, doncs, continua essent decisiu que els polítics obrin els ulls i donin resposta al repte que plantegen les humanitats, en general. La literatura i la filosofia són exemples privilegiats de llenguatges vertebradors i arriscats que permeten orientar-nos en la vida i fer-nos aptes per formular preguntes i per assajar-hi respostes, respostes que, no ho oblidem, sempre seran provisionals, a l'espera de la formulació o reformulació de noves preguntes.

Avui i en tots els temps, la literatura i la filosofia són eines imprescindibles, i eines de resistència, no només per viure *en* el món, sinó senzillament per *tenir món*.

3. *Ibidem*, 310.

4. El text que dono entre cometes està construït de diversos moments de l'entrevista i traduït per mi mateix. L'entrevista es pot trobar en: <<http://www.college-de-france.fr/site/antoine-compagnon/entretien-avec-antoine-compagnon-la-litterature-nous-transforme-3-.htm>> [data de consulta *on line*: 2 d'octubre de 2014].